

адвентизму на українських землях у складі Російської імперії було досліджене ще на початку ХХ століття. Тоді ж була визначена і дата 1886 року, яка, хоч і з деякими застереженнями, не зазнала змін і до сьогодні. Архівні ж джерела, як ми вважаємо, додали матеріалів у розв'язувану проблему, що викликало як нові запитання, так і неоднозначні відповіді на них. Зокрема, в архівах існують різноманітні трактування самого поняття «адвентисти». З ними ототожнювали і суботників, і євангельських християн, і так званих штундобаптистів. Нерідко взагалі називали одним, на той час загально вживаним словом - сектанти. Це ускладнило пошук відправної дати появи адвентизму. Проте, при встановленні найнижчої граничної межі появи адвентистів на вітчизняному просторі, ми керувалися винятково тими архівними повідомленнями, в яких чітко зазначалося поняття адвентист. Результатом нашого дослідження стала дата – 1878 рік.

На наш погляд, релігійною громадою на початковому етапі її формування можна вважати таке об'єднання віруючих, які, щонайменше, пов'язані одним віровченням і можуть себе відповідно до нього ідентифікувати. Як сказано вище, таке утворення адвентистів діяло в українських землях уже у 1878 році. Беручи це до уваги, можна стверджувати, що українські адвентисти, які в 2006 році відзначали 120-річчя своєї Церкви на українських теренах, вже у 2008 році можуть святкувати її 130 річницю. Хоча, не виключаємо, що й це датування може бути не остаточним.

*Л. Шугаєва** (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕЛІГІЙНОГО ОБ'ЄДНАННЯ ІСТИННО ПРАВОСЛАВНИХ ХРИСТІЯН В УКРАЇНІ

Релігійне об'єднання істинно православних християн з'являється наприкінці 30-х років ХХ ст. у межах діяльності істинно православної церкви. Радянський сектознавець і дослідник Ф. Черкавенко, що видрукував книги під прізвищем Федоренко, причину виникнення істинно православного християнства вбачав у розпаді громад істинно православної церкви у 40-х роках ХХ ст. і на її уламках виникнення нового релігійного об'єднання – істинно православного християнства (Федоренко Ф. Секты, их вера и дела.- М., 1985.- С. 214). Ми не можемо погодитися з таким баченням і аргументацією виникнення істинно православного християнства. Історія свідчить, що істинно православна церква у 40-х роках ХХ ст. не розпалась і успішно діє по теперішній час. На нашу думку, виникнення у лоні істинно православної церкви (далі – ІПЦ) істинно православних християн (далі – ІПХ) наприкінці 30-х років ХХ ст. слід шукати у

результатах тих жахливих репресій, які випали у 30-ті роки ХХ ст. на долю послідовників ІПЦ.

Істотним питанням у вивченні становлення й трансформації ІПХ є питання про виокремлення ІПХ за низкою характеристик і ознак. Для цього ми скористаємося терміном „катакомбний феномен”, „катакомбна церква”. Прийнято вважати, що до катакомбної церкви належать ті рухи в лоні російського православ'я, які відмовлялися мати літургічне або адміністративне спілкування з Московським патріархатом через його підпорядкування радянському режимові. Катакомбний феномен відомий також як істинно православна церква й істинно православні християни. Радянські науковці так і не вирішили питання стосовно того, чи є ІПЦ й ІПХ двома течіями чи однією (Клибанов А.И. Религиозное сектанство и современность (социологические и исторические очерки).- М., 1969.- С. 96). Найбільш поширеною була думка про те, що це один рух, але назва „істинно православні християни” вживається стосовно тих громад, які не мають священників (Див.: Демьянов А.И. Истинные православные християне.- Воронеж, 1977.- С. 92-94); Зыбковец Н.Ф. Национализация монастырских имуществ в Советской России.- М., 1975.- С. 81). Та й радянські чиновники не дуже вдавалися до аналітичної роботи, оскільки інформації у Раду у справах релігій при Раді міністрів подавались переважно під спільною назвою. Наприклад, уповноважений у справах релігій по Миколаївській області повідомляв, що у 1977 р. у м. Миколаєві діяла громада ІПЦ-ІПХ (Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО).- Ф. 4648, оп. 5, од. зб. 330, а,8), а у 1973 р. громаду леонтіївців також віднесли до ІПХ (ЦДАВО.- Ф. 4648, оп. 7, о. зб. 52, а. 33-94).

Не слід водночас змішувати істинно православну церкву християн-прочан й просто істинно православних християн. Істинно православна церква християн-прочан є катакомбною гілкою старообрядництва.

Послідовники істинно православного християнства не заперечують Православної церкви назагал, а лише сучасну їм Православну церкву, тобто вони стоять на тих самих позиціях, що й істинно православна церква. ІПЦ й ІПХ не визнають сучасного їм духовенства, відмовляються від здійснюваних ним таїнств.

На відміну від ІПЦ істинно православні християни по-своєму трактують вчення про Святу Трійцю. Особливо це стосується Ісуса Христа і Святого Духа. Заперечення права священнослужителів на посередництво між віруючими і Богом також знайшло своє обґрунтування у віровченні. Істинно православні християни вважають, що Бог-Син може безпосередньо, без священників спілкуватися зі слугами Божими. Дух Святий також без посередництва священників може освячувати своєю благодаттю весь доколишній світ, житло, вселятися в окремих віруючих (ЦДАВО.- Ф. 4648, оп. 3, од. зб. 355, а. 15). Усе ж щодо заперечення таїнств ІПХ не послідовні. Вони заперечують таїнство священства, миропомазання, освячення, а таїнства покаяння і причастя, хоча й визнаються ними, але втрачають свій православний смисл. Справа в тому, що ІПХ відчувала гострий брак священнослужителів, а тому члени течії, які не мали

* Шугаєва Л.М. – кандидат філософських наук, доцент, докторант Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, доцент Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету.

можливості покаятися, сповідалися в „істинних” священників, робили це публічно. Публічна сповідь полягає у тому, що після завершення обідні, у будь-яке релігійне свято, віруючі по черзі ставали перед іконами і каюлись у своїх гріхах (ЦДАВО.- Ф. 4648, оп. 5, од. зб. 330, а. 16). На думку віруючих, цього достатньо, адже сповідає їх сам Бог, перед зображенням якого вони стоять.

Більшість істинно православних християн вважають, що сам Бог причащає їх духовним причастям, а таїнство причастя здійснюється під час домашньої молитви, коли віруючі у пам'ять про таємну вечерю вживають прісний хліб і п'ють воду із святого джерела. Хрещення здійснюється у спеціальній хрестовидній ополонці, куди людей занурюють тричі у присутності всіх членів громади.

Слід зазначити, що і в ПЦ, і в ПХ іконостаси значно багатші, ніж у звичайних православних. Справа в тому, що поруч з іконами канонізованих святих вони поміщають портрети святих не канонізованих Православною церквою.

Є деякі розбіжності в істинно православних християн із православними віруючими у дотриманні постів. І хоча вони дотримуються одних і тих же постів, досить значна частина віруючих істинно православних християн взагалі відмовляється від м'ясної їжі. Під час великого посту частина з них не вживає навіть рибних продуктів і рослинного масла.

У 60-х роках ХХ ст. з'явилися наукові дослідження, автори яких стверджували, що істинно православні християни внесли багато нового у православну обрядність. Зокрема П.Л. Каушанський зазначав, що від вступаючих у громади ПХ вимагають клятви, яка пишеться власною кров'ю на вірність істинному православ'ю і дотримання обітниць безшлюбності (Див.: Каушанський П.Л. Идеология и деятельность христианских сект.- Кемерово, 1965.- С. 96). На нашу думку, автор таким чином виконував чиясь соціальне замовлення. Справді, в усі часи діяльності ПХ для її членів були характерними і обов'язковими вимоги нерозголошення таємниці їхньої діяльності й віровчення. Постійне переслідування владою ПЦ, а згодом й ПХ, жорстокі репресії щодо них спричинили абсолютну таємність діяльності організацій. Тим більше, що істинно православні християни на гіркому досвіді ПЦ і своєму власному знали, що радянська влада не терпить людних виявів вільнодумства й іншодумства.

Стрижень усього віровчення істинно православних християн, як і істинно православної церкви, його фундамент становлять прихід Антихриста, кінець світу і друге пришестя Христа на землю. В очікуванні апокаліпсису істинно православні християни посилаються не на догми і канони Православної церкви, а безпосередньо звертаються до апокаліпсичних пророкувань Біблії. В одному з них описується сцена втечі жінки, яка народила „немовля чоловічої статі” (Апок.12.1) від червоного дракона із сімома головами і десятьма рогами. Скинутий з неба дракон почав переслідувати жінку, як це описується в „Об'явленні Івана Богослова”, але вона „втекла від нього в пустелю, де для неї було приготовлене місце від Бога” (Апок.12.6). Під апокаліпсичною жінкою послідовники ПХ розуміють самих себе, а під драконом – радянську владу, від

якої їм необхідно рятуватися. Відтак істинно православні християни жодною мірою не відмовились від апокаліпсизму істинно православної церкви. Навпаки, наочний приклад переслідування інакомислячих дав представникам ПХ можливість піти значно далі у запереченні радянської влади як живого Антихриста (ЦДАВО.- Ф. 4648, оп. 4, од. зб. 52, а.82). Єдиний шлях спасіння від „печатей Антихриста”, який знайшли істино православні християни, – це розрив із громадським життям і спілкування лише в колі своїх єдиновірців.

Відхід від світу як одна із форм спасіння для вічного життя не є чимось новим для православ'я. Протягом століть, засуджуючи недосконалість людського суспільства, церква благословляла „відхід від мирських суєт”. Схимництво, аскетизм прославлялися Православною церквою як свого роду християнські добродетелі. Вищим ідеалом християнської церкви є людина, яка повністю порвала з мирським життям і присвятила себе служінню Богу. Есхатологічне заперечення „цього світу” привело істинно православних християн до прагнення взагалі розірвати будь-який зв'язок із суспільним життям й піти із „забрудненого Антихристом світу”.

Особливо болючим питанням для віруючих ПХ та й ПЦ були вибори у місцеві і вищі державні органи, а також служба у радянській армії. Під час бесід із віруючими ПХ вони відверто говорили, при цьому посилаючись на Біблію, що там сказано: не вбивайте один одного – і цим мотивували свою агітацію серед молоді проти служби у радянській армії (Див.: Борщев В. Возвращение дыхания // На пути к свободе совести.- М., 1989.- С. 218).

З часом істинно православні християни змушені були частково рахуватися з існуванням радянської влади. Якщо раніше вони проголошували її породженням диявола, а відтак як таку, що виникла й існувала без Божого Благословіння, то у 60-ті - 70-ті роки ХХ ст. віруючі з істинно православних християн говорили, що „радянська влада прийшла без Божого благословіння, за допомогою революції, здійсненої народом за наказом диявола. І зараз її обирають не від Бога, а знизу, від безбожного суспільства” (Дем'янов А.И. Названа праця.- С. 39).

Протистояння радянській системі виявлялось навіть і в тому, що ПХ не дозволяли своїм дітям відвідувати радянські школи або дозволяли їх відвідувати лише до третього – п'ятого класу, щоб тільки отримати мінімум грамотності, достатньої для читання релігійної літератури. У радянській науковій літературі стверджується, що у 50-ті роки ХХ ст. ця ситуація змінилася на краще і діти істинно православних стали відвідувати середню школу (Див.: Дем'янов А.И. Названа праця.- С. 40-49). У цілому ж грамотність і освіта членів громад ПХ залишалися досить низькими. На нашу думку, цьому сприяло декілька причин. Перш за все це було ставлення до радянських освітніх закладів з боку ПХ; подруге, якщо серцевину ПЦ становили по-справжньому освічені люди, які ще задовго до прийняття Декларації митрополита Сергія заперечили радянську владу, то громади ПХ у своїй переважній більшості склалися із селян (Там само.- С. 35); виключення віруючих із середніх і вищих навчальних закладів було звичайною справою. Були ж такі часи в радянській історії, коли відверто віруючі

(не лише ППХ) виключались із школи, принаймні після закінчення початкової школи.

Громади істинно православних християн у роки радянської влади діяли в умовах абсолютної заборони, тому скласти достовірну, повну географію поширення і кількісний склад послідовників ППХ на території України практично неможливо. Представники радянської влади на місцях, очевидно, діяли за принципом: заборонено – значить не існує. Усе ж на підставі наших розвідок ми можемо констатувати, що у 1959 р. у Черкаській області діяла одна громада ППХ, 14 громад (понад 200 осіб) діяло у Чернігівській області, 3 громади – у Кіровоградській, 13 громад – у Полтавській (ЦДАВО.- Ф. 4648, оп. 4, од. зб. 282, а.8-10). Уповноважений у справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР на нараді у Москві в листопаді 1959 р. заявив, що „серед незареєстрованих груп віруючих необхідно звернути головну увагу на секту п'ятдесятників-трясунів, єговістів, реформістів-адвентистів, істинно православних християн, тому, що ці секти не визнають радянського законодавства, в основі їх віровчення закладене бузувірство у виконанні обрядності” (ЦДАВО.- Ф. 4648, оп. 4, од. зб. 236, а.70). Ці секти перебувають в орбіті роботи ворожої контррозвідки (американської і західнонімецької); судові процеси, які відбулися в Україні над керівниками цих сект, виявили їх зв'язок із закордоном, зокрема з Америкою, Західною Німеччиною, Канадою» (Там само). Так висловив своє занепокоєння уповноважений Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР.

1959 рік – рік XXI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу, коли партія взяла курс на „розгорнуте будівництво комуністичного суспільства”, і разом з тим розпочався новий етап боротьби з релігією. На початку 60-х років ХХ ст. розгорнулася масова антирелігійна пропаганда, яка була поєднана з політичними звинуваченнями на адресу віруючих. Різко посилювався тиск з боку Ради у справах релігій і КДБ на керівників релігійних об'єднань, у тому числі й на керівників громад істинно православних християн. Складність існування релігійного об'єднання ППХ полягала ще й у тому, що його громади перебували поза реєстрацією. Але все ж боротьба за свободу совісті продовжувалася. Про те, що незважаючи на тиск і політичні переслідування, істинно православне християнство продовжувало розвиватися, свідчать такі дані: у 1961 р. у м. Ірпіні Київської області існувала громада ППХ (ЦДАВО.- 4648, оп. 2, од. зб. 344, а.5); у тому ж році існувала громада у Вінницькій області, яка нараховувала 50 осіб (Там само); у 1973 р. у Чернігівській області діяло 5 громад ППХ, у Хмельницькій – 2 громади (ЦДАВО.- Ф. 4648, оп. 5, од. зб. 356, а.78, 115); у 1977 р. – 3 громади ППХ в Овруцькому районі Житомирської області (ЦДАВО.- Ф. 4648, оп. 7, од. зб. 52, а.82). У цьому ж році громади ППХ діяли на території Миколаївської і Чернігівської областей (Там само.- А. 93, 108).

Отже, ми дійшли висновку, що істинно православна церква й істинно православні християни є самостійними релігійними утвореннями, незважаючи на те, що їх об'єднує антирадянська боротьба й потужні апокаліпсичні настрої. Якщо звернутися до хронології виникнення, то ППЦ з'являється ще до прийняття Декларації 1927 р. Після цієї події вона змушена була діяти підпільно й оформити

свої організаційні структури. ППХ ж виникає наприкінці 30-х років ХХ ст. як реакція на жорстоке переслідування ППЦ радянською владою.

У сьогоденній Україні найбільша кількість громад ППХ зосереджена у Харківській області. Є громади ППХ у Луганській і Сумській областях, одна громада діє у с. Гільча Здолбунівського району Рівненської області.

У бесідах із парафіянами ППЦ ми з'ясували, що вони сприймають ППХ як секту всередині своєї церкви; щось на зразок безпопівства у старообрядництві, тобто не вбачають в ППХ самостійного релігійного об'єднання.

З самого початку свого виникнення кожна громада ППХ називала себе „возлюбленою сім'єю во Христі”. На чолі такої „сім'ї” перебував її організатор – „старший брат”, рідше „старша сестра”, які керували щоденними молитвами і бесідами віруючих. Тобто з самого початку їх виникнення очолювати громаду могла людина, для якої духовний сан був не обов'язковим. Але на початку 80-х років ХХ ст. на Харківщині серед членів ППХ розпочався рух, який отримав назву „серафимівців” за іменем отця Серафима. Члени цього руху дійшли висновку, що релігійна община не може існувати без духовенства. Але таких громад ППХ на сьогоднішній день незначна кількість. Більшість громад ППХ духовенства не сприймають принципово.

У центрі релігійного світогляду ППЦ стоїть ідея настання ери Антихриста, кінця світу й другого пришествя на Землю Ісуса Христа. У радянські часи, коли формувались віросповідні основи релігійного об'єднання ППХ, під Антихристом вони розуміли атеїстичну радянську владу. Для ППХ ця ідея була визначальною у боротьбі з радянським тоталітаризмом. Результати бесід із парафіянами ППХ свідчать, що хоча ідея Антихриста залишається провідною в релігійній ідеології ППХ, але зміст її змінився. Прихід Антихриста тепер пов'язується з якимись екологічними, техногенними катастрофами або ж економічними кризами.

Зміни змісту поняття про Антихриста спричинили зміну і побутового життя. Якщо раніше вживання м'ясних продуктів, бакалійних, носіння фабричного одягу оголошувалось „знадою” Антихриста, то зараз це не має жодного значення. М'ясну їжу не вживають лише під час постів, які в ППХ збігаються з постами Православної церкви.

Починаючи з кінця 60-х років ХХ ст., поступово змінюється ставлення членів ППХ до суспільного життя: їхні діти починають відвідувати школу, навчатися у середніх спеціальних закладах, рідшою стає відмова на державних підприємствах або ж у колективних господарствах.

Сьогодні громади ППХ, як і раніше, становлять люди, які у переважній більшості зайняті сільськогосподарською працею. Освітній рівень нижчий, ніж у членів ППЦ, але переважно всі вони мають середню або середню спеціальну освіту.

Незважаючи на лояльне ставлення до сучасної їм Української держави, члени ППХ називають її безбожною і через те відмовляються від громадського життя, зокрема від участі у виборах до рад різних рівнів.

Отже, після жорстоких репресій і гонінь з боку радянської влади істинно

православна християнська церква не лише вистояла, але й зберегла свої віросповідні основи і практику, які нині трансформовані з урахуванням колізій сучасного життя.

*Л.Крижешевська** (м. Київ)

БУДДИЗМ В УКРАЇНІ

Кінець XX століття є переломним моментом для багатьох елементів людської культури. Не складає виняток і релігійне життя. Так, в історії України цей час став періодом радикальної зміни існуючих світоглядних структур та ідеологій, зародження нових і відродження забутих світоглядних систем. Значну роль у цьому процесі відіграла і продовжує відігравати релігія. За таких умов на українському ґрунті почали виникати й вкорінюватися численні нетрадиційні для України релігійні течії, однією з яких є буддизм. Час економічної, політичної, зрештою, смисло-буттєвої непевності, який ось вже останні 15 років став для України типовим, «нормальним» явищем, спричинив серед окремого числа українців віднайдення змістовної стабільності свого життя, його смислового наповнення саме в царині нетрадиційних конфесій. Не винятком у цьому є й буддизм, який з кожним роком знаходить все далі більше своїх прихильників серед українських громадян. Лише на сьогодні в Україні діє близько сотні буддійських громад, серед яких 43¹⁵² вже мають офіційну реєстрацію і статус юридичної особи.

Проблема буддизму завжди викликала великий інтерес як українських, так і російських вчених, серед яких Ф.Щербатської¹⁵³, О.Розенберга¹⁵⁴, Є.Торчинова¹⁵⁵, Р.Фішера¹⁵⁶, А.Агоджянян, Т.Єрмакова¹⁵⁷, Ду Хон Вей¹⁵⁸, В.Васил'єв¹⁵⁹. Буддизм, поряд із християнством та ісламом,

* Крижешевська Леся Юрївна – аспірантка Державної Академії керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ).

¹⁵² За інформацією Релігійно-інформаційної служби України (РІСУ.- <http://www.risu.org.ua>).

¹⁵³ Щербатської Ф.И. Избранные труды по буддизму.- М., 1988.

¹⁵⁴ Розенберг О.О. Труды по буддизму.- М., 1991.

¹⁵⁵ Торчинов Е.А. Введение в буддологию. Курс лекций.- СПб., 2000.

¹⁵⁶ Фішер Р. Искусство буддизма.- М., 2001.

¹⁵⁷ Єрмакова Т. В. Буддийский мир глазами российских исследователей XIX – первой трети XX в. (Россия и сопредельные страны).- СПб., 1998.

¹⁵⁸ Ду Хон Вей_Духовные ценности человека в философии и практике буддизма 2000 года. Автореф. дис... канд. филос. наук: 09.00.03 / Ду Хон Вей; Южноукр. гос. пед. ун-т им. К.Д.Ушинского.- О., 2000.- 17 с.- рус.

відноситися до так званих світових релігій, які, на відміну від національних релігій, таких як іудаїзм, індуїзм чи синтоїзм, за своєю характерною ознакою є міжнаціональними, універсальними. Ось як з приводу цього зазначає сучасний дослідник буддизму, професор Санкт-Петербурзького університету Є.Торчинов: «Надзвичайно важливим є той факт, що буддизм – світова релігія з вираженою установкою на проповідь своєї доктрини, яка походить від махаянської доктрини великого співчуття бодхисаттви, який дає обітницю врятувати всі живі істоти».¹⁶⁰

Виникнення світових релігій є результатом тривалого розвитку політичних, економічних і культурних контактів між різними країнами і народами. Універсалістський (подекуди навіть космополітичний) характер таких релігій допоміг їм переступити етнонаціональні межі, поширитися по всій Земній кулі. Буддизм, як і інші світові релігії, ідейно утворювався в конкретному історичному середовищі, в умовах певної культурно-історичної спільності народів.

В Європі знайомство з буддизмом розпочалося на початку XIX століття. Він відразу ж набув тут неабиякої популярності, здебільшого з огляду на те, що не був подібним жодній з відомих інших релігійних систем вже раніше знаних європейцями, ні монотеїстичній, ні навіть політеїстичній релігії. З кінця XIX – на початку XX в. послідовники буддизму з'явилися в країнах Європи (спочатку – в Німеччині) і в США. Нині ж тут представлені практично всі значні його напрямки і школи. Мотивацією звернення до буддизму в той час послуговувало захоплення філософією А.Шопенгауера і Е.Гартмана, але з часом, коли знайомство з буддизмом стало ґрунтовнішим, мотивації стали, так би мовити, більш іманентними самому буддизму. Зростанню буддійських громад сприяла й поява на Заході елітарного буддійського духовництва Тибету з числа тибетських емігрантів, вимушених покинути свою батьківщину після придушення антикитайського повстання 1959 року. Тоді західні буддологи відкрили для себе живу інтелектуальну традицію буддизму Тибету, а широка громадськість змогла ознайомитися з махаянським буддизмом, так би мовити, з перших рук. Знайомство з буддизмом відразу ж розширило культурні горизонти європейської цивілізації, продемонструвавши принципово інші можливості вирішення світоглядних проблем, ніж ті, які вважалися загально визначеними на Заході.

Однак провідну роль у поширенні буддизму в Європі відіграли все ж таки східні буддисти-місіонери, які займалися активною пропагандою і популяризацією буддизму в країнах західного світу. Приміром, відомо, що чисельність прихильників буддизму в Європі значно зросла, після проведення серії лекцій у ряді європейських країн людиною, яка справила великий вплив

¹⁵⁹ Васильев В. П. Заметки по буддизму.- СПб., 1887.

¹⁶⁰ Торчинов Є.А. Буддизм и мировая цивилизация в прошлом и настоящем.- <http://tzone.kulichki.com/religion/vostok/buddizm.html>